

INSON VA HAYVONLAR USTIDA TAJRIBALAR O'TKAZISHDA
HUQUQIY VA AXLOQIY ASOSLAR

Abdujalilova Shahinabonu Dilshod qizi
Toshkent Davlat Stomatologiya Instituti
Davolash Ishi Fakulteti Talabasi
E-mail: abduzalilovasahina@gmail.com

Annotatsiya: Natsist shifokorlari tomonidan sodir etilgan jinoyatlar, shu jumladan, inson qadr-qimmatini hurmat qilishning eng oddiy me'yorlarini buzgan holda odamlarga eksperimentlar o'tkazishda 1947 - yilda odamlarga eksperimentlar o'tkazish sohasida aniq chegaralarni belgilab beradigan hujjat ishlab chiqildi -

Nyurnberg kodeksi.

- 1) "eksperimentda ishtirok etgan shaxs" "bunday rozilik berishning qonuniy huquqiga" ega bo'lishi kerak (ya'ni qonuniy kuchga ega deb tan olinishi kerak);
- 2) bunday rozilik "zo'ravonlik, aldash, firibgarlik, hiyla-nayrang va boshqa yashirin majburlash vositalarisiz" erkin berilishi kerak;
- 3) rozilik bergan shaxs "eksperiment mavzusining mohiyatini tushunish va asosli qaror qabul qilish uchun yetarli bilimga ega bo'lishi" kerak. Buning uchun odamga "eksperimentning mohiyati, davomiyligi va maqsadi to'g'risida" ma'lumot berish kerak; uni amalga oshirish usuli va usullari; mumkin bo'lga n barcha noqulayliklar va xatarlar; ularning sog'lig'i yoki shaxsiyati uchun eksperimentda ishtirok etish natijasida paydo bo'lishi mumkin bo'lgan oqibatlar to'g'risida. "

KIRISH

Odamlar va hayvonlarda tajribalar va klinik sinovlarni o'tkazish uchun zamonaviy axloqiy me'yorlarning manbalari sifatida biotibbiy axloq qoidalarini asoslash. Odamlar va hayvonlar bo'yicha tibbiy tadqiqotlar tarixi bir asrdan ko'proq vaqtni tashkil etadi, ammo ma'lum vaqtgacha ularni amalga oshirish bilan bog'liq axloqiy va huquqiy muammolar bugungi kunda bo'lgani kabi jamiyat va tadqiqotchilarning diqqatini jalb qilmagan. Shunga qaramay, shuni ta'kidlash kerakki, tadqiqotchilar ushbu muammolarning mavjudligiga birinchilardan bo'lib e'tibor qaratdilar va ularni hal etishga yondashuvlarni taklif qildilar. Gippokrat davrida allaqachon taniqli aforizimli "primum non nocere" (birinchi navbatda, zarari yo'q) bilan tibbiyot tibbiy tajribalar uchun axloqiy va ob'ektiv chegaralarni o'rnatgan. Asta-sekin, tajriba tibbiyot fanida munosib o'rin egallab, keyingi bilish mexanizmi vazifasini o'z zimmasiga olganligi sababli, eksperimental sub'ekt bilan tajriba o'tkazilgan sub'ekt o'rtasidagi munosabatlar tobora aniqlanib bordi. Endi tajribalarni o'tkazish zarurligini hech kim inkor etmaydi, ammo qachon va qanday chegaralarda? Ko'pincha eksperiment bilan birga bo'lgan xavf inson salomatligi va uning hayoti uchun xavf tug'diradi.

Ushbu muammolarni muhokama qilishning zamonaviy tarixi, ehtimol ikkinchi Jahon urushi tugagan paytdan boshlab boshlanadi. Aynan o'sha paytda, aniqrog'i fashist olimlar va jinoyatchilar shifokorlarining Nyurnbergdagi sudlari paytida kontsentratsion lagerdagi mahbuslarda o'tkazilgan tajribalarning dalillari e'lon qilindi. Ayniqsa, eksperimentlarning shafqatsiz, g'ayriinsoniy tabiati shundaki, ular sub'ektlarning o'limini rejalashtirishgan. Mahbuslar yahudiylar, polyaklar, ruslar va boshqa ko'plab odamlar, Nyurnberg sud jarayonlariga ko'ra, ularga giyohvand moddalar, gaz va zaharlarning ta'sirini sinab ko'rish uchun shafqatsiz tajribalarga duch kelishgan; ushbu tajribalarning aksariyati azob chekish bilan o'limga olib keldi. Odamning baland balandlikda bo'lishining ta'sirini o'rganish uchun bosim o'tkazadigan kameralarda o'lik tajribalar o'tkazildi. Muzlatish jarayonlarini o'rganish uchun sun'iy ravishda yaratilgan past haroratlarda kiyingan yoki kiyingan mahbuslar to'g'risida turli xil tadqiqotlar o'tkazildi. Nemis kontsentratsion lagerlaridagi tirik odamlarda xantal kuyishlari eksperimental ravishda o'rganilgan. Shuningdek, suyaklar, mushaklar, asablarni rezeksiya qilish, vaksinalar, saratonga qarshi zardoblar, gormonlar va boshqalarni in'ektsiya qilish haqida ham aytib o'tish lozim. Bularning barchasi eng yuqori ilmiy maqsadlar tomonidan qo'zg'atildi, buning ortida faqat davlat foydasi haqida fikrlar yashiringan edi.

Natsist shifokorlari tomonidan sodir etilgan jinoyatlar, shu jumladan, inson qadr-qimmatini hurmat qilishning eng oddiy me'yorlarini buzgan holda odamlarga eksperimentlar o'tkazishda 1947 - yilda odamlarga eksperimentlar o'tkazish sohasida aniq chegaralarni belgilab beradigan hujjat ishlab chiqildi - Nyurnberg kodeksi.

"Kodeks" ning qolgan qoidalarining mohiyati mumkin bo'lgan xavfni, shuningdek "barcha jismoniy va ruhiy azob-uqubatlar va shikastlanishlarni" minimallashtirish talabidir; tadqiqotni malakali mutaxassislar tomonidan amalga oshirilishini, shuningdek sub'ektning tadqiqotning har qanday bosqichida tadqiqotda ishtirok etishdan bosh tortish huquqiga rioya qilinishini kafolatlaydi.

Uzoq vaqt davomida "Nürnberg kodeksi" tibbiyot olimlari va jamoatchilik tomonidan jiddiy e'tiborni jalb qilmadi. Natsist shifokorlarining vahshiyliklari ruxsat etilgan chegaralardan ancha oshib ketganligi sababli, tajribalarning o'zi bitta tarixiy epizoddan boshqa narsa emas degan fikr bor edi. Garvard tibbiyot maktabining anesteziologiya professori Genri Beecherning "Axloq va klinik tadqiqotlar" maqolasi ushbu mavzuga munosabatni tubdan o'zgartirishda muhim rol o'ynadi. Unda Qo'shma Shtatlarda "sub'ektlarning hayoti va sog'lig'iga xavf tug'diradigan"

tadqiqotlarni xavf-xatar haqida ularga xabar bermasdan va ularning roziligini olmagan holda olib boradigan 22 holat tasvirlangan.

G. Beecher va shunga o'xshash boshqa nashrlarning maqolasi, nihoyat, odamlarning tajribalarini axloqiy va huquqiy tartibga solish muammolariga jamoatchilikning keng qatlamlari e'tiborini tortdi. Shu munosabat bilan, "Nyurnberg kodeksi" bilan bir qatorda, Jahon tibbiyot birlashmasining (WMA) 1964 - yildagi "Xelsinki deklaratsiyasi" alohida ahamiyatga ega bo'ldi. Bu vaqtga kelib, odamlar to'g'risida tadqiqot o'tkazish amaliyoti tobora kengayib bordi, ularning usullari takomillashtirildi, bu esa axloqiy va huquqiy muammolarni tobora ko'proq keltirib chiqardi.

Muqaddimada Xelsinki Deklaratsiyasida odamlarning terapevtik va terapevtik bo'lmagan tajribalari ajratilgan. Terapevtik tadqiqotlar diagnostika va terapevtik maqsadlarga ega va bemorning manfaati uchun amalga oshiriladi. Terapevtik bo'lmagan tadqiqotlar asosan faqat ilmiy maqsadlar uchun mo'ljallangan va mavzu uchun to'g'ridan-to'g'ri diagnostik yoki terapevtik ahamiyatga ega emas.

Shunga ko'ra, "Deklaratsiya" matni uch qismga bo'lingan bo'lib, ularning birinchisida odamlar bo'yicha tadqiqotlar o'tkazishda rahbarlik qilishi kerak bo'lgan eng umumiy qoidalar ro'yxati, qolgan ikki o'ziga xos terapevtik va terapevtik bo'lmagan tadqiqotlar uchun tavsiyalar mavjud. Deklaratsiyaning birinchi qismida odamlarda tajriba qilishdan oldin laboratoriya sharoitida tajriba o'tkazilishi kerakligi aytilgan. Nurnberg kodeksidan farqli o'laroq,

Deklaratsiya tadqiqotning ilmiy asoslanganligi talabini e'lon qiladi. Klinik eksperiment uchun har qanday protokollar ko'rib chiqish uchun axloq qoidalariga taqdim etilishi kerak. Agar o'tkazilgan tadqiqotning "axloqiy pokligi" sertifikatlanmagan bo'lsa (eksperimentlarning ushbu "Deklaratsiya" tamoyillariga muvofiqligi) bo'lsa, unda tajribalar to'g'risidagi hisobotlar nashrga qabul qilinmasligi kerak. Afsuski, bu amaliyot Rossiyada hali keng tarqalmagan.

Nyurnberg kodeksidan so'ng, Deklaratsiyada inson eksperimentlari faqat ilmiy jihatdan o'qitilgan shaxslar tomonidan va tibbiyot sohasida vakolatli bir yoki bir nechta shaxslar nazorati ostida o'tkazilishi muhimligi ta'kidlangan. Malakali mutaxassislar sub'ektlarning sog'lig'i holati uchun to'liq javobgarlikni o'z zimmlariga olishlari kerak, garchi ikkinchisi tajribada ishtirok etishga o'z ixtiyoriy roziligini bergan bo'lsa.

"Deklaratsiya" matni tadqiqotning maqsadi va xavfi o'rtasida to'g'ri nisbatlarni o'rnatishni talab qiladi va tajriba o'tkazilayotgan shaxs, shuningdek eksperimentning boshqa ishtirokchilari uchun xavf va foydalarni

keyinchalik qiyosiy baholashni talab qiladi. Shuningdek, inson shaxsiyatini ma'lum darajada o'zgartirishi mumkin bo'lgan tajribalarni o'tkazishda alohida e'tibor zarurligi ta'kidlanadi. "Deklaratsiya" ning "sub'ektning manfaatlari doimo fan va jamiyat manfaatlaridan ustun turishi kerak" degan qoidasi hozirgi kunda odamlarga qilingan biotibbiyot tajribalarini axloqiy baholashda asos bo'lib belgilandi.

Xulosa qilib aytganda, izlanishlarning kengayishi va kuchayishi insoniyat uchun, avvalambor

olimlar uchun inson tabiatining o'zida hukmronlik qilish va uni boshqarish uchun ulkan imkoniyatlarni ochib beradi. Shu bilan birga, insonning o'ziga va umuman insoniyatga zarar etkazish ehtimoli xavfi kuchaymoqda. Eng insonparvar maqsadlar ba'zan asl g'oyani buzadigan juda kutilmagan oqibatlarga olib keladi. Ruxsat berish, ichki cheklovlarning yo'qligi, "o'z majburiyatlarining natijalarini" oldindan bilishni istamaslik, xafa natijaga olib kelishi mumkin. Har bir eksperimentchi olim, agar uning izlanishlari natijasida insonning atrofdagi dunyodagi o'rni va imkoniyatlarini qayta ko'rib chiqishi mumkin bo'lsa, aql-idrokni va eng muhimi, o'z xatti-harakatlari uchun javobgarlikni ko'rsatishi kerak. Inson haqida "yangi so'z" aytmoqchi bo'lgan har qanday tadqiqotchi bu so'z odamga zarar etkazmasligiga amin bo'lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O`zbekiston milliy ensiklopediyasi. (2000-2005)
2. Tibbiyot ensiklopediyasi. (2000-2005)
3. Gazeta.uz
4. Kun.uz